

Βούλγαροι και Νορμανδοί:

Σχεδόν ολόκληρος ο 9^{ος} αιώνας, αφότου, το 814, οι Βυζαντινοί απαλλάχθηκαν από τον ηγεμόνα των Βουλγάρων, Κρούμμο (που οι συμπατριώτες του ανέτρεψαν), κύλησε ειρηνικά. Οι Βούλγαροι, ως το 893, τιμούσαν την μακρόχρονη συνθήκη που είχαν υπογράψει. Με αφορμή την ουσιαστικά εκδίωξη των Βουλγάρων εμπόρων από την Κωνσταντινούπολη, στη Θεσσαλονίκη, ο πόλεμος ξανάρχισε με τους Βούλγαρους να έχουν ηγέτη τους τον Συμεών. Η εισβολή του στη Μακεδονία ταρακούνησε την αυτοκρατορία. Όμως, ο στρατός, που στάλθηκε εναντίον του, νικήθηκε. Ο Συμεών έκοψε τις μύτες των αιχμαλώτων και τους έστειλε πίσω. Ο πόλεμος τέλειωσε το 927, όταν ο Συμεών πέθανε. Στο ενδιάμεσο, η Βουλγαρία έφτασε σε πολύ μεγάλη ακμή, ενώ ο ηγεμόνας της πολιορκήσε μάταια τρεις φορές την ίδια την Κωνσταντινούπολη.

Καθώς όμως οι Βυζαντινοί ήταν απασχολημένοι με τους Βούλγαρους, οι πειρατές του Αραβα Λέοντα Τριπολίτη κυρίευσαν την Θεσσαλονίκη, τη λεηλάτησαν, αιχμαλώτισαν 22.000 άνδρες, γυναίκες και παιδιά και απήλθαν.

Τελικά, η Βυζαντινή αυτοκρατορία, τότε με τα όπλα τότε με τη διπλωματία, εξαφάνισε τη Βουλγαρία, ξαναφέροντας τα σύνορά της ως τον Δούναβη. Η Μακεδονία ξαναβρέθηκε στο μάτι του κυκλώνα, όταν, στα χρόνια του ηγεμόνα Σαμουήλ, οι Βούλγαροι επαναστάτησαν. Ο Σαμουήλ ξανάστησε το βουλγαρικό κράτος και κυρίευσε την Βέροια (989) αλλά απέτυχε να πάρει τη Θεσσαλονίκη και τις Σέρρες. Στα 990, ο Βασίλειος Β' (ο μετέπειτα Βουλγαροκτόνος) μπήκε επικεφαλής βυζαντινής στρατιάς και, διασχίζοντας Θράκη και Μακεδονία, έφτασε στη Θεσσαλονίκη. Η ιστορία των Βουλγάρων του Σαμουήλ έληξε στα 1014, όταν ο Βασίλειος Β' βρέθηκε μπροστά στις βουλγαρικές οχυρώσεις κι ο στρατηγός Νικηφόρος Ξιφίας, περνώντας τα βουνά, βγήκε πίσω τους. Οι Βούλγαροι έπαθαν πανωλεθρία. Ο Σαμουήλ γλίτωσε αλλά ο Βασίλειος του έστειλε τυφλωμένους τους 15.000 αιχμαλώτους που έπιασε στη μάχη. Στη θέα τους, ο Σαμουήλ έπαθε αποπληξία. Πέθανε δυο μέρες αργότερα. Στα επόμενα πέντε χρόνια, κάθε ίχνος από το βουλγαρικό κράτος είχε χαθεί.

Στο προσκήνιο όμως και ως τα τέλη του αιώνα, εμφανίστηκαν οι Πετσενέγκες. Επέδραμαν και στη Μακεδονία στα χρόνια 1026, 1059, 1064, 1078 και 1090. Προκάλεσαν καταστροφές και τελικά εκδιώχτηκαν. Ουγγρικές επιδρομές τον ίδιο αιώνα στα εδάφη της Βυζαντινής αυτοκρατορίας δεν έπληξαν καίρια τη Μακεδονία.

Οι προσπάθειες των Βουλγάρων να ορθοποδήσουν ως κρατική οντότητα ήταν πολλές τα επόμενα χρόνια. Οι επαναστάσεις διαδέχτηκαν η μια την άλλη με συνήθη κατάληξη το πνίξιμό τους στο αίμα. Με εκείνη του 1040, τσακίστηκαν έξω από τη Θεσσαλονίκη κι έδωσαν στους Σέρβους την ευκαιρία να στήσουν το δικό τους κράτος.

Στα 1081, Νορμανδοί έκαναν απόβαση στη δυτική ακτή των Βαλκανίων. Πήραν το Δυρράχιο, κατέβηκαν στη Μακεδονία, κυριεύσαν την Καστοριά, τα Σκόπια και τα Μογλενά (βόρεια της Έδεσσας), απέτυχαν στη Βέροια. Στα 1083, ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α΄ Κομνηνός πήρε πίσω την Καστοριά κι έπειτα και τ' άλλα μέρη. Στα 1085, οι Νορμανδοί είχαν εκκενώσει τη χώρα. Το πέραςμα του στρατού της Α΄ Σταυροφορίας δημιούργησε προσωρινά προβλήματα και πάλι οι Νορμανδοί μονιμότερα: Ήταν το 1185, έναν αιώνα μετά την πρώτη εμφάνισή τους, όταν και έκαναν απόβαση και πήραν το Δυρράχιο. Συνέχισαν νοτιοδυτική πορεία και στις 6 Αυγούστου του 1185 έφτασαν μπροστά στη Θεσσαλονίκη. Ο στόλος τους, έχοντας κυριεύσει Κέρκυρα, Κεφαλονιά και Ζάκυνθο, κατέπλευσε στον Θερμαϊκό, εννιά μέρες αργότερα (15 Αυγούστου του 1185). Πήραν τη Θεσσαλονίκη, σκότωσαν πάνω από 7.000 κατοίκους, λεηλάτησαν, άφησαν φρουρά στην πόλη, χωρίστηκαν στα δύο και κίνησαν οι λίγοι για τις Σέρρες, οι πολλοί για την Κωνσταντινούπολη. Ο στρατηγός Αλέξιος Βρανάς τους νίκησε στην πρώτη μάχη, τους τσάκισε στη δεύτερη (7 Νοεμβρίου 1185). Οι Νορμανδοί εκκένωσαν τις Σέρρες, έφυγαν κι από τη Θεσσαλονίκη, άφησαν και το Δυρράχιο.

Τον επόμενο χρόνο, ξαναβγήκαν στο προσκήνιο οι Βούλγαροι. Ο Ιωάννης Α΄ Ασάν (1186 - 1195) επαναστάτησε εναντίον των Βυζαντινών δημιουργώντας το Βουλγαροβλαχικό κράτος με πρωτεύουσα το Τίρνοβο, στη βόρεια πλαγιά του Νότιου Αίμου, απέναντι στην κοιλάδα του Δούναβη. Στα 1195, ο Βλάχος Πέτρος επαναστάτησε και προσπάθησε να δημιουργήσει αμιγές βλαχικό κράτος αλλά δολοφονήθηκε από τους ίδιους του τους υπηκόους, οπότε στον θρόνο ανέβηκε ο Ιωαννίτσης Ασάν (1197 - 1207). Δολοφονήθηκε από τη γυναίκα του κατά τη διάρκεια πολιορκίας της Θεσσαλονίκης, όταν πια η πόλη ήταν έδρα λατινικού βασιλείου, αλλ' οι Θεσσαλονικιοί απέδωσαν τον θάνατό του σε νέο θαύμα του αγίου. Το κράτος επέζησε ως περίπου τα τέλη του ΙΔ' αιώνα οπότε καταλύθηκε από τους Τούρκους, ενώ, στο μεταξύ, οι εκεί Βλάχοι είχαν εκβουλγαριστεί.

Τον καιρό των Φράγκων:

Η παράνοια της φραγκοκρατίας ξεκίνησε με την Μακεδονία να αποτελεί το κύριο τμήμα του «Βασιλείου της Θεσσαλονίκης (1204). Το ξήλωμα του βασιλείου άρχισε μεθοδικά, στα 1216, όταν ο δεσπότης της Ηπείρου, Θεόδωρος Δούκας Άγγελος, κατέλαβε Αχρίδα, Πελαγονία και Πρίλαπο. Στα 1218, πήρε τον Πλαταμώνα και την επόμενη χρονιά όλες τις περιοχές της ΝΔ Μακεδονίας. Στα 1221, πήρε τις Σέρρες. Στα 1224, και τη Θεσσαλονίκη. Νικήθηκε από τον Ιωάννη Β΄ Ασάν των Βουλγάρων κι αιχμαλωτίστηκε (1230). Ο Ασάν κατέλαβε κι όλες τις άλλες πόλεις της Μακεδονίας εκτός από τη Θεσσαλονίκη που όμως διοικούσε ο και γαμπρός του Μανουήλ, αδελφός του αιχμάλωτου Θεοδώρου. Στα 1246, η Θεσσαλονίκη κυριεύτηκε από τον αυτοκράτορα της Νικαίας και η Μακεδονία έγινε τμήμα της αυτοκρατορίας αυτής. Ως θέατρο μαχών, η Μακεδονία υπέφερε τα επόμενα χρόνια αλλά παρέμεινε τμήμα της αυτοκρατορίας της Νικαίας. Από το 1261, της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, όταν ο στρατός της Νίκαιας πήρε την Κωνσταντινούπολη.

Η Μακεδονία ησύχασε προσωρινά, ώσπου ενέσκησαν οι Καταλανοί. Η Καταλανική Εταιρεία ήταν σώμα μισθοφόρων με Καταλανούς και Αραγώνιους. Έδρασε τον ΙΓ΄ και τον ΙΔ΄ αιώνα. Αρχικά υπηρέτησε τον Φρειδερίκο Γ΄ της Σικελίας. Στα 1302, με αρχηγό τον Ρογήρο Ντεφλόν, μπήκε στην υπηρεσία του Βυζαντίου και νίκησε πολλές φορές τους Τούρκους. Στα 1305, ο αρχηγός τους δολοφονήθηκε, ενώ οι ίδιοι μετατράπηκαν σε μάστιγα. Στα 1309, εισέβαλαν στη Μακεδονία, έφτασαν λεηλατώντας και καταστρέφοντας ως την Χαλκιδική, στρατοπέδευαν στην Κασανδρεία και την έκαναν ορμητήριό τους, ξεκινώντας επιδρομές στο Άγιο Όρος και στην υπόλοιπη Χαλκιδική. Μετά, έβαλαν στο μάτι τη Θεσσαλονίκη. Οι Βυζαντινοί είχαν προλάβει να την ενισχύσουν και να την κάνουν απόρθητη. Και οι κάτοικοι της υπαίθρου είχαν καταφύγει μέσα στα ασφαλή της τείχη. Οι Καταλανοί διέσχιζαν έρημες περιοχές. Στράφηκαν νότια και προχώρησαν στη Θεσσαλία. Στα 1311, θα κατακτούσαν το κρατίδιο της Αθήνας, το οποίο κατείχαν ως το 1386.

Οι εμφύλιοι πόλεμοι:

Στα 1320, ξεκίνησε ο εμφύλιος πόλεμος ανάμεσα στον γηραιό αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β΄ και τον εγγονό του, Ανδρόνικο Γ΄. Έληξε στα 1328, με νίκη του Ανδρόνικου Γ΄ αλλά στη διάρκεια του η Μακεδονία γενικά και η Θεσσαλονίκη ειδικότερα υπέφεραν καθώς έγιναν πεδίο των συγκρούσεων και είχαν αποτέλεσμα να αναμιχθούν και οι Σέρβοι. Για να τους αντιμετωπίσει στο μέλλον, ο νικητής Ανδρόνικος έκτισε το Γυναικόκαστρο στην κοιλάδα του Αξιού, οχύρωσε το Σιδηρόκαστρο στην κοιλάδα του Στρυμόνα και την Αμφίπολη στην παραλία. Ο θάνατός του (1341) προκάλεσε νέους εμφύλιους πολέμους που εντάθηκαν και από θρησκευτικές διαμάχες και το ξέσπασμα κοινωνικών αντιθέσεων.

Ο πόλεμος για την διαδοχή έγινε ανάμεσα στον Ιωάννη Καντακουζηνό και την αντιβασιλεία που επιτρόπευε τον ανήλικο Ιωάννη Ε'. Η θρησκευτική διαμάχη είχε επίκεντρο τις δοξασίες των Ησυχαστών και την καταπολέμησή τους από τους Βαρλαάμ και Ακίνδυνο. Η κοινωνική αντίθεση ξέσπασε ανάμεσα στην αριστοκρατία και τους Ζηλωτές που εκπροσωπούσαν τα λαϊκά στρώματα.

Οι ησυχαστές κάθονταν οκλαδόν, στήριζαν το σαγόνι στο στήθος τους και, εμποδίζοντας την αναπνοή τους, παρατηρούσαν με μεγάλη σοβαρότητα τον ομφαλό τους (ομφαλοσκόπηση) οπότε «έβλεπαν το φως που περιέβαλλε τον Ιησού επί του όρους Θαβώρ». Φανατικός αρχηγός τους ήταν ο Γρηγόριος Παλαμάς. Φανατικοί πολέμιοί τους ο Βαρλαάμ και ο Ακίνδυνος. Η Σύνοδος του 1451 (και οι πέντε επόμενες ως το 1531) δικαίωσε τους ησυχαστές και καθαίρεσε τον Ακίνδυνο από μοναχό!

Ο εμφύλιος για τον θρόνο έδωσε την ευκαιρία σε Σέρβους και Τούρκους να αναμιχθούν ενεργά στα πράγματα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, καθώς καλούνταν να βοηθήσουν τότε τη μια, τότε την άλλη πλευρά. Κυρίως οι Τούρκοι, από το 1354, εγκαταστάθηκαν μόνιμα σε ευρωπαϊκά εδάφη.

Ο Ιωάννης Καντακουζηνός κινήθηκε το 1342 προς τη Θεσσαλονίκη, όπου τον κάλεσε (για να του παραδώσει την πόλη) ο διοικητής της. Ο λαός όμως ήταν με το μέρος του νόμιμου διαδόχου. Και αυτοκρατορικός στρατός από την Κωνσταντινούπολη έσπευδε προς τα εκεί. Ο Καντακουζηνός στράφηκε στη Βέροια και στην Έδεσσα και συμμάχησε με τον Σέρβο Στέφανο Ντουσάν αρχικά και με τον εμίρη Ουμούρ στη συνέχεια.

Στη Θεσσαλονίκη, εκπροσωπώντας τον λαό, οι Ζηλωτές έδιωξαν τον διοικητή της πόλης. Μαζί του έφυγαν και κάμποσοι αριστοκράτες. Οι περιουσίες τους λεηλατήθηκαν. Ο στόλος της αυτοκρατορίας κατέπλευσε στη Θεσσαλονίκη κι ενίσχυσε τους Ζηλωτές, ενώ ο Στέφανος Ντουσάν εγκατέλειψε τον Καντακουζηνό και τάχθηκε με τον διάδοχο Ιωάννη Ε', με τον οποίο ήδη είχε ταχθεί και ο Ιβάν Αλέξανδρος της Βουλγαρίας. Τότε ήταν που ο Καντακουζηνός κατέφυγε στον Ουμούρ.

Με την ευκαιρία των ενδοβυζαντινών συγκρούσεων, οι Σέρβοι πήραν Βοδενά (Έδεσσα), Φλώρινα, Καστοριά και οι Βούλγαροι πόλεις της Θράκης. Στη Θεσσαλονίκη, οι Ζηλωτές κατέλαβαν την εξουσία δηλώνοντας ότι δεν είναι με κανένα από τους αντιμαχόμενους

(1344). Στα 1347, οι αντίπαλοι τα βρήκαν μεταξύ τους και αποφάσισαν να συμβασιλεύσουν. Η αυτόνομη διοίκηση της Θεσσαλονίκης κατέρρευσε. Και ο Καντακουζηνός (ως Ιωάννης Στ' πλέον) ξεκίνησε πόλεμο να πάρει πίσω, όσα η αυτοκρατορία είχε χάσει από τους Σέρβους. Βοδενά (Έδεσσα) και Βέροια χάθηκαν και ανακτήθηκαν πολλές φορές, ενώ η Θεσσαλονίκη αντιμετώπισε με επιτυχία μια σερβική πολιορκία. Όμως, ολόκληρη η Μακεδονία ως τις Σέρρες ήταν επικράτεια του Σέρβου ηγεμόνα.

Η «Μεγάλη Σερβία» και η Μακεδονία:

Με καθυστέρηση κάμποσων αιώνων έφτασαν τα βυζαντινά παλατιανά «ήθη και έθιμα» στη Σερβία. Ο βασιλιάς Ούρεσης Α' (1242 - 1276) ευνόησε την ανάπτυξη της μεταλλουργικής βιομηχανίας, άνοιξε πόλεμο με τους Βουλγάρους κι ονειρεύτηκε τον διαμελισμό της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, συμμαχώντας με τον φανατικό καθολικό και μισέλληνα βασιλιά των Δύο Σικελιών. Οι δυο τους, συνεπικουρούμενοι από Αλβανούς φυλάρχους και τον ηχηρό «σεβαστοκράτορα Νέων Πατρών» (δηλαδή τον ιδιοκτήτη της Υπάτης), κυρίευσαν κάμποσες πόλεις της Ηπείρου και της Αλβανίας (1271 - 1274). Το όνειρο, όμως, δεν πραγματοποιήθηκε. Ο Ούρεσης ανατράπηκε από τον γιο του.

Ο Στέφανος Ούρεσης Β' Μιλιούτιν είναι εκείνος που εκστράτευσε ενάντια στα Σκόπια και τα πήρε (1282). Από τότε, η πόλη χάθηκε οριστικά για το Βυζάντιο. Ο Σέρβος ηγεμόνας στράφηκε στις περιοχές βόρεια της Αχρίδας και τις πήρε τη μια μετά την άλλη. Ως τα μέσα του ΙΔ' αιώνα, το βασίλειο είχε ισχυροποιηθεί.

Ο βασιλιάς Μιλιούτιν είδε τον γιο του, Στέφανο, να επαναστατεί εναντίον του. Τον συνέλαβε, τον τύφλωσε και τον εξόρισε στην Κωνσταντινούπολη, να πάρει μαθήματα μηχανορραφίας. Όταν ο βασιλιάς πέθανε, ο εξόριστος επέστρεψε στα πατρία εδάφη και πήρε το στέμμα ως Στέφανος Γ' (1321 - 1331) με συνάρχοντα τον γιο του, Στέφανο Ντουςάν. Αν και τυφλός, στα 1326 ξαναπαντρεύτηκε (με τη Μαρία Παλαιολογίνα, κόρη του διοικητή της Θεσσαλονίκης). Απέκτησαν γιο τον Συμεών Ούρεση, ετεροθαλή αδερφό του Στέφανου Ντουςάν.

Η χώρα, όμως, χρειαζόταν λιμάνια. Στα ΒΔ, οι Κροάτες είχαν από καιρό πάψει να είναι

«αδέρφια», καθώς συνέδεαν τις τύχες τους με τη Δύση και μάλλον ένιωθαν ενόχληση που ανήκαν στα Βαλκάνια. Η οργάνωση του κράτους και η εδαφική διαμόρφωση της περιοχής αποθάρρυναν τους Σέρβους να στραφούν προς την Αδριατική. Αναγκαστικά, η έξοδος στη θάλασσα λεγόταν Αιγαίο.

Ο Στέφανος Ντουσάν πέρασε τα παιδικά του χρόνια στην Κωνσταντινούπολη και ζυμώθηκε με τη ζωή των Βυζαντινών. Συμβασιλιάς αρχικά και κατακτητής της Βουλγαρίας, επαναστάτης και φονιάς του πατέρα του στη συνέχεια, στέφθηκε βασιλιάς της Σερβίας (8 Σεπτεμβρίου του 1331). Στα 1340, εισέβαλε στην Αλβανία και στη Μακεδονία κι απέσπασε κάμποσες περιοχές. Από το 1342, οι ανταπαιτητές του θρόνου της Κωνσταντινούπολης, πότε ο ένας πότε ο άλλος, συμμαχούσαν μαζί του στην προσπάθειά τους να πάρουν το στέμμα. Ο Στέφανος Ντουσάν φρόντισε να επωφεληθεί.

Ολόκληρη η Μακεδονία (με εξαίρεση τη Θεσσαλονίκη και τη Χαλκιδική), η Θεσσαλία, η Ήπειρος και η Αλβανία πέρασαν στην κατοχή του. Ως τα 1350, πήρε και έχασε πολλές φορές τα Βοδενά (Εδεσσα) και τη Βέροια.

Στα 1346, πραγματοποιήθηκε στα Σκόπια μια μεγάλη συνέλευση μητροπολιτών από τις περιοχές που είχαν περιέλθει στη Σερβία και μοναχών από το Άγιο Όρος. Η σύνοδος επικύρωσε την ίδρυση νέας αυτοκρατορίας και αναβάθμισε σε πατριάρχη τον επικεφαλής της σερβικής εκκλησίας. Ανήμερα το Πάσχα, 16 Απριλίου του 1346, ο Σέρβος, πατριάρχης πια, Ιωαννίκιος και ο Βούλγαρος ομολογός του (από το Τιρνοβο) Συμεών έστεψαν στην ίδια πόλη τον Στέφανο Ντουσάν «αυτοκράτορα Σέρβων και Ελλήνων». Ένα χρόνο αργότερα (1347), ο αυτοκράτορας επισκέφτηκε με τη σύζυγό του το Άγιο Όρος σκορπίζοντας πολλά χρήματα στα μοναστήρια, με πρώτη προτίμηση τη σερβική μονή Χιλανδαρίου. Το βυζαντινό μοντέλο κράτους, όμως, που ο Στέφανος Ντουσάν αντέγραφε, δημιούργησε και στη Σερβία τη δυσφορία των χωρικών.

Οι εξεγέρσεις εναντίον της φεουδαρχίας απλώθηκαν παντού με την προτροπή των Βογόμελων (οπαδών αίρεσης που δεχόταν ότι οι γιοι του θεού είναι δύο: Ο Σατανιήλ και ο Χριστός, που βρίσκονται σε αέναη πάλη° απέρριπταν τις εικόνες, τις τελετές και τα μυστήρια και θεωρούσαν ότι τα πάντα διέπονται από την πάλη του καλού με το κακό° κατάντησαν να λειτουργούν σαν πολιτικό σωματείο κάτω από θρησκευτικό μανδύα, όπως οι Παυλικιανοί, και υποκίνησαν πάμπολλες εξεγέρσεις° από αυτούς προέρχονται οι σύγχρονες έννοιες βογόμελος και βογομιλισμός, που αποδίδονται σε όσους δε δέχονται διαβάθμιση από το καλό ως το κακό και από το πνευματικό ως το υλικό αλλά σε κάθε περίπτωση υποστηρίζουν την ύπαρξη μόνο των δυο άκρων).

Ο αυτοκράτορας επανέφερε την τάξη με συνοπτικές διαδικασίες και συγκάλεσε στα Σκόπια νέα συνέλευση (1349), αυτή τη φορά λαϊκή, με συμμετοχή των πιο μεγάλων φεουδαρχών του κράτους. Η κατάληξη ήταν να «ψηφιστεί» νέος αγροτικός κώδικας. Ανάμεσα στα άλλα, προέβλεπε και τρομερές ποινές στους χωρικούς που θα καταδικάζονταν για ενέργειες εναντίον των αφεντών. Λίγο πριν να πεθάνει, η αυτοκρατορία του απλωνόταν από το Βελιγράδι ως την Άρτα κι από τις Δαλματικές ακτές ως τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία (πλην Θεσσαλονίκης) με όριο τον ποταμό Νέστο.

Η διάλυση της «Μεγάλης Σερβίας»:

Ο Στέφανος Ντουσάν πέθανε το 1355 και μαζί του έσβησε το μεσαιωνικό όραμα της Μεγάλης Σερβίας. Την ίδια χρονιά, οι Σέρβοι διώχτηκαν από την Ήπειρο, ενώ στον θρόνο της «αυτοκρατορίας» ανέβηκε ο γιος του Ντουσάν, ο Ούρεσης Β' (1356 - 1371). Εξακολούθησε να φέρει τον τίτλο του «αυτοκράτορα Σέρβων και Ελλήνων» αλλά έχασε τη Βουλγαρία και κομμάτια της Μακεδονίας, ενώ οι Σέρρες έμειναν στη χήρα μάνα του, Ελένη, που ηγεμόνευσε εκεί άλλα δέκα χρόνια (ως το 1365), φροντίζοντας να περνά ήσυχα. Τη χρονιά εκείνη (κατ' άλλους το 1363) ο Τούρκος εμίρης, Μουράτ, πήρε την περιοχή της μαζί με τη Φιλιππούπολη. Ουσιαστικά, η «αυτοκρατορία» κατόρθωσε να ζήσει λιγότερο από είκοσι χρόνια.

Στα 1371, οι Τούρκοι έδιωξαν τους Σέρβους από τη Μακεδονία, την οποία και πρόσφεραν στη Βυζαντινή αυτοκρατορία. Οι Τούρκοι προχώρησαν και κυρίευσαν τη Νότια Σερβία για λογαριασμό τους, ενώ, στα βόρεια, οι Ούγγροι έπαιρναν κι άλλα σερβικά κομμάτια. Την ίδια χρονιά (1371) πέθανε ο Ούρεσης Β'. Η Σερβία διαλύθηκε σε πολλά μικρά κράτη.

Οι Τούρκοι του Μουράτ, που το 1386 κατακτούσαν τη Βουλγαρία, στα 1387 φάνηκαν στα ανατολικά της Σερβίας. Μπήκαν στη Βοσνία, όπου ο στρατηγός Βλάτκο Βούκοβιτς τους τσάκισε και τους εξανάγκασε να γυρίσουν πίσω. Τα νέα μάλλον δεν άρεσαν στον Μουράτ Α', που άρχισε να μαζεύει στρατό από μωαμεθανούς Τούρκους αλλά και χριστιανούς της Αλβανίας, της Ηπείρου και της Θεσσαλίας. Μαζί του έσπευσε κι ο τότε δεσπότης Μακεδονίας Κωνσταντίνος Δραγάσης. Το ασκέρι μπήκε στη Σερβία, στα 1388, από τα νότια. Στην αντίπερα όχθη, τους περίμεναν συνασπισμένοι ο ηγεμόνας (κνιάζ) Σερβίας, Λάζαρος, ο

χωροδεσπότης Βουκ Μπράνκοβιτς κι ο στρατός του βασιλιά της Βοσνίας, Στέφανου Τβάρδκου.

Η μεγάλη μάχη δόθηκε στις 15 Ιουνίου του 1389, στο Κοσσυφοπέδιο. Ένας Σέρβος πατριώτης, ο Μίλος Όμπιλιτς, μπήκε στο στρατόπεδο των Τούρκων, ξέφυγε από την προσοχή των φρουρών, χώθηκε στη σκηνή του Μουράτ Α' και τον σκότωσε. Ο γιος του νεκρού, ο Βαγιαζήτ, πήρε το σκήπτρο επιτόπου, νίκησε τις σερβοβοσνιακές δυνάμεις κι αιχμαλώτισε τον κνιάζ Λάζαρο. Τον αποκεφάλισε πλάι στο πτώμα του πατέρα του. Μετά, έσπευσε να γυρίσει στην πρωτεύουσά του για να ξεκαθαρίσει με τους ανταπαιτητές της εξουσίας. Για τη Σερβία, ο τουρκικός κίνδυνος απομακρύνθηκε προσωρινά αλλά ήδη είχε ξεφυτρώσει ο ουγγρικός στα βόρεια. Η οριστική υποταγή των Σέρβων στους Τούρκους επήλθε στα 1458, επί Λάζαρου Μπράνκοβιτς. Στα 1459, φύλλο δεν κουνιόταν στη Σερβία. Απέμενε ελεύθερη η περιοχή της Ζέτας που επρόκειτο να μετεξελιχθεί (1516) στην ηγεμονία του Μαυροβουνίου.

Η τουρκική κατάκτηση:

Η προτελευταία πράξη του δράματος άρχισε το 1391, όταν οι Τούρκοι πήραν προσωρινά τη Θεσσαλονίκη. Την ίδια χρονιά, έφτασαν και στην Πελοπόννησο ως σύμμαχοι Φράγκων μισθοφόρων και πήραν τρία κάστρα (Μιστρά, Λεοντάρι Φαλαισίας και Άκοβα Γορτυνίας). Το 1394, η Μακεδονία είχε υποκύψει κι ο Εβρενός πασάς εξουσίαζε το μεγαλύτερο μέρος της Θεσσαλίας κι όλη την περιοχή ως τις βόρειες ακτές του Κορινθιακού κόλπου. Από τον Μάρτιο του ίδιου χρόνου, οι Τούρκοι είχαν νικήσει τον Ιωάννη Μίρτσεα της Βλαχίας και τον είχαν αναγκάσει να τραβηχτεί στα βουνά της Τρανσυλβανίας. Το 1396, οι Βλάχοι έγιναν υποτελείς τους. Το 1397, ακολούθησε το δεσποτάτο του Μιστρά, που έμελλε να πληρώνει φόρο ως τα 1410.

Οι Μογγόλοι του Ταμερλάνου (Τιμούρ) ξεχύθηκαν στη Μ. Ασία και παράσυραν τα πάντα στο πέρασμά τους. Ο Βαγιαζήτ βγήκε να τους αντιμετωπίσει. Στις 20 του Ιουλίου του 1402, στην πεδιάδα της Άγκυρας, δόθηκε η μεγάλη μάχη. Οι Μογγόλοι νίκησαν κι ο Βαγιαζήτ αιχμαλωτίστηκε κι αργότερα πέθανε. Ο Ταμερλάνος, όμως, δεν ενδιαφερόταν να φτιάξει κράτος. Αφού λεηλάτησε, κατάστρεψε κι αφάνισε ό,τι βρέθηκε μπροστά του, έφυγε από τη Μ. Ασία (1403). Τα επόμενα δέκα χρόνια πέρασαν με τους απογόνους του Βαγιαζήτ να αλληλοσφάζονται για την εξουσία, ενώ οι Βυζαντινοί ξανάπαιρναν τη Θεσσαλονίκη και

διάφορα κομμάτια γης εδώ κι εκεί. Στα 1413, ο εμφύλιος πόλεμος των Τούρκων τέλειωσε με νικητή τον Μωάμεθ Α' (1413 - 1421). Ευγνωμονώντας τους Βυζαντινούς, που τον βοήθησαν, απέδωσε στον αυτοκράτορα μερικά ακόμα κομμάτια γης.

Ο Μωάμεθ Α' πέθανε χωρίς ποτέ να στραφεί εναντίον των Βυζαντινών. Ο διάδοχός του, όμως, Μουράτ Β' (1421 - 1451) δεν είχε δεσμεύσεις με κανέναν. Εγκαινίασε τις πολεμικές του επιχειρήσεις με μian αποτυχημένη πολιορκία της Κωνσταντινούπολης (1422) κι έπειτα στράφηκε δυτικά.

Τα πράγματα σκούρηναν για τα καλά. Ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου ξανάρχισε συνεννοήσεις με το Βατικανό. Ο δεσπότης της Θεσσαλονίκης, Ανδρόνικος, βρήκε πιο συμφέρουσα λύση να πουλήσει την περιοχή στους Βενετσιάνους (1423). Από τη στιγμή που εγκαταστάθηκαν εκεί, οι νέοι ιδιοκτήτες άρχισαν να ονειρεύονται επανασύσταση της λατινικής αυτοκρατορίας και να κάνουν επιδρομές τριγύρω. Ο Μουράτ τους ανέχτηκε στην αρχή αλλά, όταν το πράγμα παράγινε, τους πολιορκήσε και, στις 29 Μαρτίου του 1430, μπήκε στη Θεσσαλονίκη οριστικά αυτή τη φορά.

Ο Μωάμεθ Β' (1451 - 1481) ήταν 21 χρόνων όταν έγινε σουλτάνος. Στις 29 Μαΐου του 1453, πήρε την Κωνσταντινούπολη και κατάλυσε οριστικά τη Βυζαντινή αυτοκρατορία. Ως τα 1499, με το πάρσιμο της Ναυπάκτου, η κατάκτηση όλης της ελληνικής γης είχε ολοκληρωθεί.

Η οθωμανική πραγματικότητα:

Αμέσως μετά την οθωμανική κατάκτηση, η Μακεδονία άρχισε να δέχεται Τούρκους εποίκους. Ως τα τέλη του αιώνα, είχαν απλωθεί παντού. Η τουρκική αριστοκρατία απέκτησε τα πιο καλά κομμάτια γης ως φέουδα. Οι χριστιανοί έμειναν καλλιεργητές, εργάτες, βιοτέχνες, έμποροι. Οι κυνηγημένοι από τους ιεροεξεταστές της Δύσης, εβραίοι, βρήκαν πιο ανεκτή την οθωμανική κοινωνία από την καθολική θρησκοληψία. Η Μακεδονία δέχτηκε κύματα εβραίων προσφύγων που εντάθηκαν τον ΙΣΤ' αιώνα. Από ένα σημείο κι έπειτα, η τουρκική διοίκηση χώριζε τους κατοίκους σε «πιστούς» και «άπιστους». Και τους «άπιστους» σε χριστιανούς κι εβραίους. Με τους «πιστούς» να νέμονται λίγο ως πολύ την

εύνοια της εξουσίας. Και με τους «άπιστους» να υφίστανται κάθε είδους αυθαιρεσίες «πιστών», από τον τοπικό επικεφαλής άρχοντα ως τον γείτονα που ξαφνικά κάτι του γυάλισε ή να μεταβάλλονται εθελοντικά σε «πιστούς» για να γλιτώσουν κάτι από την καταπίεση. Ο εξισλαμισμός απλώθηκε και στη Μακεδονία κι εντάθηκε στις αρχές του ΙΘ' αιώνα, όταν η Δυτική Μακεδονία πέρασε στην επικράτεια του Αλή πασά.

Η μακρόχρονη ειρήνη στην περιοχή ευνόησε το εμπόριο. Οι εξαγωγές αγροτικών προϊόντων απαιτούσαν μεγαλύτερη παραγωγή, περισσότερα χέρια. Ξεκίνησε σταδιακά μετανάστευση από τον Βορρά προς τη Μακεδονία, καθώς οι ντόπιοι προτιμούσαν να ζουν στις πόλεις και να ασκούν «αστικά» επαγγέλματα.

Στο σαντζάκι («νομαρχία») της Θεσσαλονίκης, ζούσαν τον ΙΣΤ' αιώνα 40.000 μωαμεθανοί, 160.000 χριστιανοί και 10.000 εβραίοι. Δυο αιώνες αργότερα, οι μωαμεθανοί είχαν γίνει 120.000 (τριπλασιάστηκαν), οι χριστιανοί 240.000 (αύξηση 50%) και οι εβραίοι 35.000 (υπερτριπλασιάστηκαν). Περίπου ίδια αναλογία παρατηρήθηκε και στο σαντζάκι της Καβάλας: Τον ΙΣΤ' αιώνα αριθμούσε 20.000 μωαμεθανούς που έφτασαν τους 80.000 τον ΙΗ' αιώνα, ενώ οι χριστιανοί, από 80.000 τον ΙΣΤ', έφτασαν τους 120.000 τον ΙΗ' αιώνα. Οι εβραίοι, από 1.500, έγιναν 5.000.

Στους χριστιανούς, όμως, περιλαμβάνονταν και οι Σλάβοι. Η αναλογία μεταξύ Ελλήνων και Σλάβων προκύπτει από τις συνελεύσεις των κοινοτικών αρχόντων. Στη συνέλευση του 1752, στην περιοχή Θεσσαλονίκης, παραβρέθηκαν 33 Τούρκοι, 43 Έλληνες και 10 Σλάβοι. Στην αντίστοιχη του 1780, δώδεκα Τούρκοι, 26 Έλληνες και κανένας Σλάβος. Το ελληνικό στοιχείο που αρχικά είχε πιεστεί, επιβλήθηκε τελικά σε όλη τη ζώνη της Μακεδονίας. Υπήρχαν πόλεις, όπως τα Γιαννιτσά, όπου ζούσαν αποκλειστικά Τούρκοι. Υπήρχαν άλλες όπου υπερτερούσαν οι εβραίοι (γύρω στα 1520, στη Θεσσαλονίκη ζούσαν 3.143 εβραϊκές οικογένειες, 1.374 μωαμεθανικές και 1087 χριστιανικές). Σ' άλλες, όπως η Καστοριά, όπου το ελληνικό στοιχείο υπερτερούσε ασφυκτικά (1003 ελληνικές οικογένειες έναντι 57 τουρκικών και 17 εβραϊκών). Στις μικρές πόλεις, στις κωμοπόλεις και στα περισσότερα χωριά, οι Έλληνες υπερτερούσαν.

Η οικονομική διαχείριση των πόλεων πέρασε σε ελληνικά χέρια. Εμπόριο, ναυτιλία, βιοτεχνία έγιναν ελληνικές υποθέσεις. Κι ακόμα, έγγραφα του ΙΖ' αιώνα αναφέρουν μόνον Έλληνες κατοίκους σε χωριά, που εξακολουθούσαν να έχουν σλαβικά ονόματα.

Η αντίσταση στους Τούρκους:

Η εναντίον των Τούρκων αντίσταση ξεκίνησε από τη Νότια Μακεδονία καθώς ο Όλυμπος προσφέρεται ως ορμητήριο. Οι Τούρκοι αναγκάστηκαν να διατηρούν φρουρά στο βυζαντινό κάστρο του Πλαταμώνα. Κι ως το 1533, οι Τούρκοι είχαν δημιουργήσει πέντε αρματολίκια στη Δυτική Μακεδονία, για να τα βγάλουν πέρα με τους κλέφτες. Γρήγορα διαπίστωσαν ότι με το να βάζουν Έλληνες αρματολούς, περισσότερα βάσανα τους προέκυπταν. Αντικατέστησαν τους Έλληνες με Τούρκους. Διαπίστωσαν ότι εκδιώκονταν σε πρώτη ευκαιρία. Ξαναγύρισαν στη χρησιμοποίηση Ελλήνων αρματολών. Αρματολοί και κλέφτες, όπως και σ' όλη τη χώρα, άλλαζαν μεταξύ τους ρόλους ή και συνέπρατταν στις «επιχειρήσεις» χτυπώντας αποκλειστικά σχεδόν Τούρκους. Έγιναν η κρυφή ελπίδα των χριστιανών και ο τρόμος των κατακτητών που έφτασαν να μεγαλοποιήσουν τον «εχθρό» για να δικαιολογήσουν την ανικανότητά τους να τους αντιμετωπίσουν. Τούρκος στα 1661 βεβαίωνε ότι είδε μα τα μάτια του λημέρι κλεφτών και το περιέγραψε «μετρώντας» πεντακόσιους με εξακόσιους πολεμιστές, τριακόσια ψητά αρνιά και γουρουνόπουλα κι εκατοντάδες ράφτες να φτιάχνουν ρούχα από κλεμμένη τσόχα!

Όλυμπος, Σέρβια, Γρεβενά, Μηλιά, Βέροια, Κοζάνη, Βοδενά (Έδεσσα), Καλαμαριά, Σέρρες, Μαντεμοχώρια κι άλλες περιοχές έφτασε κάποια στιγμή να διαθέτουν σχεδόν πλήρη ανεξαρτησία.

Όμως, κινήσεις που εκδηλώθηκαν με αφορμή κάποιες ήττες της Τουρκίας (1571 Ναύπακτο κι αλλού) ή εξαιτίας κάποιων πολέμων (όπως του 1645 με τους Βενετσιάνους) πληρώθηκαν ακριβά καθώς απαντήθηκαν με σφαγές και λεηλασίες. Τα δεινά των κατοίκων της Μακεδονίας πολλαπλασιάστηκαν τον ΙΗ' αιώνα, καθώς οι φορολογικές αυθαιρεσίες της κεντρικής διοίκησης εξωθούσαν στην απόγνωση. Η Τουρκία έχανε τους πολέμους, έχανε και χρήμα και προσπαθούσε να το αναπληρώσει ακόμα και με αρπαγές περιουσιών (κτημάτων ή ακόμα και μαγαζιών). Τον ίδιο αιώνα εκδηλώθηκε και η ανταρσία των γενιτσάρων: Έντεκα εξεγέρσεις τους μετρήθηκαν μόνο στην Θεσσαλονίκη. Και κάθε εξέγερση συνοδευόταν από καταστροφές και λεηλασίες. Συμμορίες μωαμεθανών (πολλές φορές με αρχηγούς κάποιους αξιωματούχους του κράτους) λυμαίνονταν τον χώρο, ληστεύοντας χριστιανούς και μουσουλμάνους αδιάκριτα. Και σ' όλα αυτά, ήρθε να προστεθεί κι ο πόλεμος των τοπικών φεουδαρχών για το πάνω χέρι στην εξουσία.

Στις αρχές του ΙΘ' αιώνα, το έπος του Νικοτσάρα συγκλόνισε την Μακεδονία αλλά προκάλεσε και την οργή των Τούρκων. Είχε προηγηθεί η επανάσταση των Σέρβων (1804) κι

ο επαναστατικός ενθουσιασμός διέτρεχε την χώρα. Ο Γάλλος πρόξενος στη Θεσσαλονίκη έγραφε (25/4/1806): «Είναι βέβαιο ότι οι Τούρκοι είναι πολύ οργισμένοι με τους Έλληνες εξαιτίας των συνεννοήσεών τους με τους Σέρβους. Δεν θα παραξενεύομαι αν ξεσπούσε κάποια καταστροφή σ' αυτό το έθνος».

Το έθνος επέζησε. Λίγα χρόνια αργότερα, οι απόστολοι της Φιλικής Εταιρείας διέτρεχαν και τη Μακεδονία.

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 26.3.2011)